

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

INITIAL STAGE OF INVESTIGATION OF CRIMES IN THE FIELD OF ILLEGAL WEAPONS TRAFFICKING COMMITTED BY ORGANIZED GROUPS AND CRIMINAL ORGANIZATIONS

Шкарупа К.В., д.ю.н., старший дослідник,
провідний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут публічного права

ORCID ID: 0000-0002-1816-3559

Мета статті полягає у дослідженні ролі та значення початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного поводження з вогнепальною зброєю, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. У статті досліджується початковий етап розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного поводження з вогнепальною зброєю, вчинених організованими групами та злочинними організаціями в умовах воєнного стану в Україні. Встановлено, що незаконний обіг і розкрадання вогнепальної зброї становлять серйозну загрозу національній безпеці, сприяють підвищенню рівня організованої та транснаціональної злочинності та створюють сприятливі умови для функціонування «чорного ринку» зброї. Підкреслено значення своєчасного й результативного виконання слідчими та оперативними підрозділами дій на початковому етапі розслідування, коли здійснюється фіксація первинних доказів, визначаються об'єкт і предмет доказування, систематизуються обставини, що підлягають перевірці, та прогнозуються типові слідчі ситуації. Проаналізовано погляди провідних українських вчених-криміналістів щодо формування предмета доказування та визначення обставин, які підлягають встановленню, зокрема щодо структури злочинного об'єднання, ролі учасників, способів вчинення злочину, мотивів і мети правопорушення тощо. Виявлено, що повнота та правильність встановлення цих обставин визначають ефективність кримінального провадження та забезпечують об'єктивність і законність процесуальних рішень. Стаття обґрунтовує необхідність удосконалення методики розслідування зазначеної категорії злочинів із одночасним посиленням профілактичних, оперативно-розшукових і процесуальних механізмів та забезпеченням координації між правоохоронними, військовими та контролюючими органами. Зроблено висновок, що ефективність криміналістичної діяльності значною мірою визначається якістю проведення початкового етапу розслідування, під час якого встановлюються методологічні та практичні основи подальших слідчих дій, фіксуються первинні докази та формуються напрями оперативних заходів. На цьому етапі особливо важливу роль відіграє систематизація криміналістичної інформації та визначення обставин, що підлягають встановленню, оскільки вони одночасно забезпечують доказову базу та слугують підґрунтям для організаційно-тактичного планування розслідування.

Ключові слова: незаконний обіг зброї, початковий етап розслідування, організовані групи, злочинні організації, предмет доказування, обставини, криміналістична характеристика, кримінально-процесуальна діяльність, воєнний стан, національна безпека, фіксація доказів.

The purpose of the article is to examine the role and significance of the initial stage of the investigation of criminal offenses in the field of illegal handling of firearms committed by organized groups or criminal organizations. The article examines the initial stage of investigation of criminal offenses in the field of illegal handling of firearms committed by organized groups and criminal organizations under martial law in Ukraine. It has been established that the illegal circulation and theft of firearms pose a serious threat to national security, contribute to an increase in organized and transnational crime, and create favorable conditions for the functioning of the "black market" for weapons. The importance of timely and effective actions by investigators and operational units at the initial stage of the investigation is emphasized, when primary evidence is recorded, the object and subject of proof are determined, the circumstances to be verified are systematized, and typical investigative situations are predicted. The views of leading Ukrainian criminalists on the formation of the subject of proof and the determination of the circumstances to be established, in particular regarding the structure of a criminal association, the role of participants, the methods of committing a crime, the motives and purpose of the offense, etc., are analyzed. It has been found that the completeness and correctness of establishing these circumstances determine the effectiveness of criminal proceedings and ensure the objectivity and legality of procedural decisions. The article substantiates the need to improve the methodology for investigating this category of crimes, while strengthening preventive, operational-investigative, and procedural mechanisms and ensuring coordination between law enforcement, military, and regulatory authorities. It is concluded that the effectiveness of forensic activities is largely determined by the quality of the initial stage of the investigation, during which the methodological and practical foundations of further investigative actions are established, primary evidence is recorded and directions of operational measures are formed. At this stage, the systematization of forensic information and the determination of the circumstances to be established play a particularly important role, since they simultaneously provide an evidentiary base and serve as the basis for organizational and tactical planning of the investigation.

Key words: illegal trafficking in weapons, initial stage of investigation, organized groups, criminal organizations, subject of proof, circumstances, criminalistic characteristics, criminal procedural activities, martial law, national security, recording of evidence.

Актуальність теми. В умовах запровадженого воєнного стану на території України проблема незаконного обігу та розкрадання вогнепальної зброї набуває особливої актуальності. Це пов'язується з тим, що такий процес є одним із криміногенних факторів, який підвищує рівень злочинності, зокрема організованої та транснаціональної, а також становить загрозу національній безпеці.

Принагідно зауважити, що це створює сприятливе підґрунтя для розвитку «чорного ринку» зброї, який активно використовують злочинними групами та злочинними організаціями. Водночас у сучасних умовах такий вид протиправної діяльності є одним із найприбутковіших напрямів

функціонування кримінальних структур, поряд із торгівлею наркотиками, людьми, контрабандними товарами та проституцією.

З огляду на воєнний стан злочини у сфері незаконного обігу зброї, учинених організованими групами та злочинними організаціями становлять підвищену загрозу безпеці держави і суспільства: вони забезпечують особам, які вчиняють кримінальні правопорушення доступ до небезпечних засобів ураження, створюють додаткові ризики для життя та здоров'я громадян і службовців, а також характеризуються відносною простотою у реалізації та меншими шансами викриття.

Це зумовлює нагальну потребу у вдосконаленні системи розслідування злочинів у досліджуваному напрямку, із одночасним посиленням профілактичних, оперативно-розшукових та процесуальних механізмів і забезпеченням належної координації між військовими структурами, правоохоронними та контролюючими органами.

У цьому контексті вирішальне значення для успішності розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, має правильність і результативність дій слідчого та оперативних підрозділів на початковому етапі, зокрема ще до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Саме в цей період закладаються підвалини для встановлення об'єктивної істини, проводиться активне виявлення та фіксація значної кількості доказів. Враховуючи це, у криміналістичній науці постійно підкреслюється виняткова практична важливість дослідження специфіки початкового етапу розслідування зазначеної категорії злочинів.

Аналіз останніх досліджень. Принагідно зауважити, що окремі питання здійснення початкового етапу розслідування злочинів у сфері незаконного обігу зброї, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями у межах свої наукових доробків досліджувала значна кількість вчених-криміналістів. Зокрема, серед таких слід виокремити імена наступних авторів: Аленін Ю.П., Андреев Д.В., Галаган В.І., Грошевий Ю.М., Лускатов О.В., Мінка П.Я., Пиріг І.В., Пшеничний І.В., Коваленко Є.Г., Стахівський С.М., Сервецький І.В., Сокиран Ф.М., Степанюк Р.Л., Сущенко В.Д., Тарасенко О.С., Тертишник В.М., Хоменко Ф.В., Цимбалюк В.М., Чаплинський К.О., Шакур В.І., Шепітько В.Ю., Щербаківський М.Г. та інші.

Мета написання статті – дослідити роль та значення початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного поводження з вогнепальною зброєю, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями.

Виклад основного матеріалу. Початковий етап розслідування має визначальне значення для ефективності криміналістичної діяльності, оскільки на цьому етапі закладаються методологічні та практичні основи встановлення об'єктивної істини, здійснюється фіксація первинних доказів та формулюються напрями подальших слідчих і оперативних заходів. На даному етапі здійснюється систематизація і криміналістична характеристика злочинів, визначаються обставини, що підлягають перевірці, а також прогнозуються типові слідчі ситуації, здатні виникнути у процесі розслідування. Такий підхід забезпечує послідовність і комплексність слідчих дій, спрямованих на повне та достовірне встановлення обставин кримінальної справи.

У межах початкового етапу розслідування особливо важливим є визначення об'єкта та предмета доказування, а також систематизація обставин, що підлягають встановленню. У цьому контексті доречною є думка Стахівського С.М., який переконаний, що метою кримінально-процесуального доказування є встановлення об'єктивної істини, а її досягнення можливе лише тоді, коли під час провадження у кримінальній справі з достатньою повнотою і достовірністю будуть встановлені усі факти й обставини, які мають значення для правильного вирішення цієї справи. Сукупність таких фактів і обставин утворює предмет доказування у кримінальній справі [1, с. 18].

На переконання Галаган В.І., який вивчаючи проблеми вдосконалення методики розслідування окремих видів злочинів, серед інших до її структури відносив криміналістичну характеристику злочинів та обставини, що підлягають встановленню, як два окремих, проте взаємопов'язаних елементи [2, с. 26].

Разом із тим, ми поділяємо позицію Тарасенка О.С., який наголошує, що обставини, які підлягають встановленню, слід розглядати у межах методики розслідування конкретних видів злочинів, проте вони повинні розглядатися не як складова елементів криміналістичної характеристики, а окремо, як самостійне питання [3, с. 87].

Доцільно погодитися з позицією Коваленка Є.Г., який підкреслює, що обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, слід розглядати як систе-

матизовані фактичні дані, сформовані на основі норм кримінального та кримінально-процесуального права. Такі обставини охоплюють як факти, що входять до предмета доказування, так і ті, що виходять за його межі, і їх невстановлення унеможливує всебічне та повне дослідження предмета доказування. Коректне визначення обсягу цих обставин у конкретному провадженні забезпечує повноту, цілеспрямованість і об'єктивність дослідження події злочину, що є необхідною умовою реалізації завдань кримінального провадження [4, с. 98].

Водночас Коломійця К.В. визначає предмет доказування як фундаментальну категорію процесуального доказування. Він полягає у встановленні обсягу обставин (структурних елементів предмета), які підлягають дослідженню у кримінальному провадженні, а також інших обставин, що мають значення для правильного вирішення конкретної справи та підлягають доказуванню у межах цього провадження [7, с. 198].

При цьому, Грошевий Ю.М. та Стахівський С.М. розглядають предмет доказування у кримінальній справі як об'єктивоване знання законодавця щодо тих необхідних елементів реальної дійсності, без встановлення яких неможливе досягнення соціальних цілей і завдань правосуддя у конкретній справі. За його висновком, сукупність фактів, що формує предмет доказування, становить об'єкт судового пізнання, який визначається завданнями правосуддя та обов'язком встановлення об'єктивної істини у кожному конкретному провадженні [6].

Слід зазначити, що перелік обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, визначено ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). На противагу цьому, підхід Вапнярчука В.В. щодо ототожнення філософських категорій «об'єкт пізнання» і «предмет пізнання» з поняттями «об'єкт доказування» та «предмет доказування» є надмірно спрощеним і не враховує специфіки кримінально-процесуальної діяльності [5, с. 240]. Визначення предмета доказування не може зводитися лише до тих сторін події, які характеризують її як суспільно-небезпечну або правомірну, оскільки воно повинно охоплювати всі обставини, що мають істотне значення для правильного вирішення кримінального провадження. Згідно зі ст. 91 КПК, до предмета доказування включаються лише ті фактичні дані, які мають правове значення та безпосередньо впливають на застосування норм матеріального і процесуального права. Як наслідок, предмет доказування формує цілеспрямовану і обмежену частину всього комплексу фактичних обставин події, що підлягає дослідженню, забезпечуючи водночас повноту, об'єктивність і законність прийнятих процесуальних рішень.

Левендаренко О.О. справедливо зазначає, що неповне або невстановлене відображення будь-якої з обставин, що входять до предмета доказування, неминуче призводить до прийняття незаконного або необґрунтованого рішення у кримінальному провадженні. Відповідно до положень статті 91 КПК України, предмет доказування є спільним для всіх категорій кримінальних проваджень і залишається незмінним як на етапі досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Разом з тим обставини, що включаються до предмета доказування, конкретизуються та індивідуалізуються залежно від виду кримінального провадження, але це не змінює загальний родовий характер предмета доказування [8, с. 66].

До змісту предмета доказування входять обставини, які підлягають доказуванню у всіх кримінальних провадженнях, а також ті, що деталізуються у інших статтях КПК та застосовуються лише в окремих категоріях справ. Крім того, предмет доказування включає обставини, що мають юридично значущі характеристики та безпосередньо впливають на встановлення передумов кримінальної відповідальності, призначення покарання, а також підстави для звільнення від відповідальності або припинення провадження. До нього відносяться й інші обставини, що мають доказове значення для конкретної справи [8, с. 67-68].

Всі ці обставини, будучи встановленими, набувають однакової природи, перетворюючись на доказові факти, необхідні для встановлення юридично значущих аспектів події. Кожен такий факт повинен бути зафіксований точно

та беззаперечно, що можливо лише при його належному включенні до предмета доказування у конкретному кримінальному провадженні.

Ми поділяємо позицію Тарасенко О.С. і вважаємо за необхідне підкреслити, що специфіка розглядуваної категорії кримінальних правопорушень зумовлена, зокрема, тим, що вони здійснюються організованими групами або злочинними організаціями, у яких існує чіткий розподіл функцій між основними та допоміжними злочинними діями [3, с. 97]. Як зазначає Л.С. Козак, ця особливість істотно впливає на визначення предмета доказування і дозволяє виділити ключові обставини, що підлягають перевірці: кількість осіб, які брали участь у вчиненні правопорушення; наявність умисної форми вини у кожного учасника; взаємне усвідомлення співучасниками суспільно небезпечного характеру власних дій або бездіяльності та дій інших учасників; роль, яку виконував кожен зі співучасників; а також розподіл між особами, хто скоїв основне, а хто — підпорядковане правопорушення [9, с. 310].

На нашу думку, у розслідуванні злочинів які є предметом нашої наукової розвідки особливе значення мають обставини, які підлягають встановленню. На відміну від обставин, що безпосередньо розглядаються у судовому порядку, вони виконують подвійну функцію: слугують джерелом доказової інформації та водночас формують основу для планування та проведення слідчих і процесуальних дій, зокрема окремих слідчих розшукових або негласних слідчих розшукових заходів. Такий підхід дозволяє слідчому не лише правильно оцінювати події та діяння, але й ефективно вирішувати організаційно-тактичні завдання під час проведення розслідування, що є критично важливим у контексті складних і системних кримінальних правопорушень.

У межах цього питання Тарасенко О.С. на підставі узагальнення думок опитаних респондентів визначає обставини, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування незаконного поведіння з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями. Серед них насамперед встановлюється факт вчинення дій, пов'язаних із незаконним поведінням з вогнепальною зброєю (100 %), структура злочинного об'єднання (71 %) та особливості розподілу злочинних ролей (100 %). Також важливими є характеристика осіб злочинного об'єднання та обставини, які впливають на ступінь тяжкості злочинів (100 %), час, місце і способи підготовки, вчинення та приховування епізодів злочинної діяльності (82 %), факти вчинення інших кримінальних правопорушень, не пов'язаних із незаконним поведінням зі зброєю (58 %), тривалість злочинної діяльності (75 %), причини та умови вчинення епізодів злочинної діяльності (87 %), характеристика предметів злочинного посягання (93 %) та засоби і знаряддя вчинення злочинів (69 %) [3, с. 98].

Особлива увага приділяється мотиву та меті незаконного поведіння з вогнепальною зброєю (100 %), обставинам, що обтяжують або пом'якшують покарання (100 %), а також обставинам, які виключають кримінальну відповідальність членів злочинного об'єднання (100 %). Крім того, слідчий враховує способи та схеми легалізації майна або фінансових ресурсів, отриманих злочинним шляхом, та їхній розмір (55 %), місця переховування невилученої вогнепальної зброї, їхнє обладнання та засоби забезпечення безпеки (97 %), способи і засоби конспірації та протидії розслідуванню (46 %), інформацію про осіб, яких використовували без повідомлення про протиправні діяння (21 %), наявність корумпованих зв'язків (9 %), інформацію про інші кримінальні структури, що займаються нелегальним обігом зброї (5 %), а також інші обставини (2 %) [3, с. 99].

Вбачається, що такий перелік є вичерпним де встановлені обставин охоплює як ключові фактори, що мають доказове значення, так і ті, які допомагають ефективно планувати та проводити слідчі та процесуальні дії на початковому етапі розслідування.

Висновок. Ефективність криміналістичної діяльності значною мірою визначається якістю проведення початкового етапу розслідування, під час якого встановлюються методологічні та практичні основи подальших слідчих дій, фіксуються первинні докази та формуються напрями оперативних заходів. На цьому етапі особливо важливу роль відіграє систематизація криміналістичної інформації та визначення обставин, що підлягають встановленню, оскільки вони одночасно забезпечують доказову базу та слугують підґрунтям для організаційно-тактичного планування розслідування.

Аналіз думок різних науковців підтверджує, що комплексне визначення предмета та об'єкта доказування є ключовим для повноти, об'єктивності та законності процесуальних рішень. Особливо це стосується злочинів, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями, де вирішальними є обставини, що характеризують структуру групи, розподіл ролей, мотиви та мету діяльності, а також фактори, що обтяжують або пом'якшують відповідальність.

Використання систематизованого переліку обставин, дозволяє охопити як ключові фактори, що мають доказове значення, так і ті, що сприяють ефективному плануванню та проведенню слідчих і процесуальних дій. Такий підхід забезпечує цілісність і послідовність слідчих дій на початковому етапі розслідування, що є необхідною умовою всебічного встановлення обставин кримінальної справи та досягнення об'єктивної істини, яка лежить в основі належного здійснення правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монограф. К.: НАВСУ, 2005. 272 с.
2. Галаган В.І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативнорозшукова діяльність». К., 2003. 39 с.
3. Тарасенко О.С. Розслідування незаконного поведіння з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 283 с.
4. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 631 с.
5. Вапнярчук В.В. Загальна характеристика предмета кримінальнопроцесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 238-248.
6. Грошевський Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: наук.-практ. комент. Київ: КНТ; Вид. Фурса С. Я., 2007. 272 с.
7. Коломієць К.В. Доктринальні підходи до визначення поняття «предмет доказування» у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3-4. С. 192-200.
8. Левендаренко О.О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2003. 229 с.
9. Козак Л.С. Особливості предмета доказування у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом документального оформлення фінансово-господарських операцій. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 308-312.